

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 81'26=161.2:32:378-057.87(045)

Тетяна ЧУХЛІБ

Людмила СКУРАТІВСЬКА

ПИТАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті з'ясовано роль та основні напрями висвітлення мовної політики сусідніх держав на заняттях з української мови у вищій школі для формування мовної стійкості майбутніх фахівців. Наведено ті факти з історії та сучасної мовної ситуації Чехії, Литви, Білорусі та інших держав, які спонукатимуть студентів серйозно ставитись до проблем функціонування української мови як державної.

Ключові слова: мовна політика, державна мова, викладання української мови у ВНЗ, мовна стійкість.

У розбудові держави питання підтримки та розвитку державної мови посідають чільне місце. Утвердження єдиної державної мови є запорукою цілісності України й одним зі стрижневих чинників її самоідентифікації з-поміж інших держав світу. Перебіг суспільних трансформаційних процесів у сучасній Україні виявляє хиби у ставленні до мовного питання та засвідчує нагальну потребу в ефективній мовній політиці, одним із компонентів якої є врегулювання мовного аспекту освітньої діяльності. Наразі є зрозумілим, що впровадження української мови в усі сфери суспільного життя, закріплене Конституцією України (ст. 10), Законом України «Про мови в Українській РСР», Рішенням Конституційного суду України від 14 грудня 1999 року щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України, не відбулося повною мірою. Одним із засобів досягнення мовної єдності країни є мовна освіта у вищих навчальних закладах. Вона не лише підвищує рівень професійної підготовки майбутніх фахівців, а й бере участь у формуванні їхньої громадянської свідомості, що

особливо важливо для набуття якісної освіти. Курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» покликаний не тільки закріпити сформовані раніше навички правильного письма та зв'язного мовлення, усунути хиби шкільної освіти та подати нові теоретичні відомості про мову та особливості її функціонування в професійній сфері, а й передусім виробити свідоме ставлення до власної мовної поведінки, потребу спілкуватись українською в усіх сферах життя. Чи не найважливішою в цьому аспекті є одна з перших тем курсу – «Державна мова – мова професійного спілкування», розгляд якої потребує особливої уваги викладача.

Мета цієї публікації – з'ясувати роль та основні напрями висвітлення мовної політики сусідніх держав на заняттях з української мови у вищій школі для формування мовної стійкості майбутніх фахівців.

Світовий досвід засвідчує вирішальну роль мовно-культурного фактора в становленні національних держав. На відміну від середньовіччя, коли головним принципом цивілізаційного розвитку був конфесійно-релігійний, в модерній історії національних держав поширення однієї мови як загальнонаціонального засобу освіти і творення культури стало найдієвішим чинником об'єднання населення в межах однієї країни [3, с. 9]. І нині найвиразнішою етнічною ознакою є мова, вона підтверджує факт існування народу навіть тоді, коли змінюються його зовнішність, повсякденний побут, стиль життя, конфесійна належність тощо. Є ще усвідомлення спільної історичної долі, але це визнано більшою мірою чинником внутрішньої групової консолідації, ніж розрізнення від «інших» [4, с. 5]. Оскільки європейські держави – то національні держави того або іншого народу (Польща – польського, Італія – італійського і т. д.), то й мовна прикмета цих країн чітка та однозначна: повсюдно, скрізь – в установах, на виробництві, в торгівлі і т. ін. – звучить у тих країнах, зокрема й у міжнаціональному спілкуванні, одна, спільна для певної країни мова – та, що має статус чи офіційної, чи національної, чи державної, – слушно відзначає А. Погрібний [5, с. 27]. Досвід мовного життя цих країн є надзвичайно цінним для України і потребує висвітлення на заняттях з української мови у ВНЗ.

Питання мовної політики інших держав викликають жваве зацікавлення студентів. Вони отримують змогу з інших позицій

побачити ситуацію у своїй країні й змінити ставлення до власної мовленнєвої поведінки. Предметом розгляду можуть стати факти з минулого та сучасні мовні проблеми. Тривалий і тернистий шлях до визнання пройшли багато європейських мов (німецька, словацька, фінська, французька, чеська тощо). Зокрема, чеська мова переживала складні часи внаслідок того, що тривалий час Чехія була частиною Австрійської імперії. З 1620 майже до кінця XVIII ст. розвиток чеської мови було перервано, оскільки офіційною мовою при Габсбургах була німецька [6, с. 581]. Хоч у середині XVIII ст формально чеська мова мала рівні права з німецькою в діловодстві урядових установ Чехії, насправді рідною мовою говорили лише прості люди [2, с. 284]. Цікаво, що будителі (діячі чеського національного відродження) походили не лише з чеських, а й німецьких провінційних родин. Багато хто з них спочатку навіть не розмовляв чеською мовою, а багато патріотично налаштованих етнічних лідерів усе життя продовжували писати свої праці переважно німецькою. Наприклад, робочою мовою для делегатів Першого Всеслов'янського конгресу була німецька, а відомий чеський і словацький будитель Ян Коллар протягом усього свого життя надавав перевагу саме німецькій мові як інструменту наукової комунікації [2, с. 283]. Рідною мовою Йозефа Добровського, одного з найвідоміших будителів, патріарха слов'янської філології, була німецька. Проте саме ідея відродження чеської мови стала стрижневою для цього руху, наріжним каменем його ідеології. До кінця XVIII ст. у Чехії фактично сформувалася ціла плеяда патріотично налаштованих науковців, письменників, які працювали в напрямі відновлення поліфункційності чеської мови та її модернізації, вироблення літературного стандарту. Зрештою, копітка діяльність чеських будителів зумовила «масштабні мовно-літературні зрушення в чеському етнічному середовищі» [2, с. 292].

Мовно-культурне самоствердження чеського народу стало зразком для інших народів, рідна мова яких обмежена в реалізації своїх природних функцій через вплив мови сильнішого сусіда. Не випадково Л. Масенко у передмові своєї праці «(У)мовна (У)країна» наводить такий вислів відомого письменника Мілана Кундери: «Відродження чехів як нації – не заслуга військової сили або політичного таланту. Наріжний камінь тут – могутне

інтелектуальне зусилля, аби відновити літературну чеську мову» [3, с. 7]. На прикладі історії чеського національного відродження на заняттях з української мови у вищій школі ми можемо продемонструвати виняткову істотність саме мовного питання для збереження й розвитку нації загалом, а також можливість поновлення втрачених унаслідок імперських утисків суспільних позицій мови. Знання позитивного досвіду дуже важливе для формування стійкої україномовної поведінки студентів. Вони можуть і самостійно дібрати цікаві факти з історії різних держав, а частина або й усе заняття матиме форму конференції.

Не менш важливою є пильна увага до сучасної мовної політики інших держав, особливо тих, які раніше зазнавали мовно-культурних утисків або й досі перебувають під впливом могутніх сусідів. Часто політико-державне розмежування посилює мовні відмінності, що існують між окремими регіонами. На території сучасних Хорватії, Сербії, Боснії і Герцеговини та Чорногорії відмінності між термінами «мова» і «діалект» більше політичні, ніж філологічні. Колишні югославські народи почали активно відновлювати свої старі мови. Складність розвитку національних літературних мов у цьому регіоні і в минулому, і сьогодні спричиняє насамперед діалектне розшарування, відмінність культурних традицій (західної – латинської та східної – церковнослов'янської), функціонування кількох графік (латиниці, кирилиці), співіснування усної та писемної літературної традиції тощо. У нових незалежних державах, де панувала сербохорватська мова, зараз офіційно визнано такі мови: сербську в Сербії, хорватську в Хорватії, боснійську в Боснії і Герцеговині та чорногорську в Чорногорії. Крім того, уряди молодих самостійних республік, де офіційною була сербохорватська мова, почали проводити курс на збільшення мовних відмінностей.

Актуальним для України є досвід Литви. На час здобуття Литвою незалежності близько 20 % населення не були литовцями – ситуація подібна до української. Литовська мова тривалий час зазнавала впливу німецької, польської та російської мов. Нині в Конституції вказано, що державною мовою є литовська, інші мови не мають жодного статусу. Проте це не обмежує права національних меншин – вони можуть видавати газети і журнали, розмовляти рідною мовою, розвивати свою культуру.

У країні діють Державна комісія литовської мови та Мовна інспекція. Основна мета Комісії – утвердити та зберегти статус державної литовської мови. Вона діє згідно із Законом про Державну комісію литовської мови й має дуже високий статус, оскільки заснована парламентом. Комісія переглядає проекти законів, якщо вони пов'язані з мовною політикою чи стосуються державної мови, і дає рекомендації безпосередньо парламенту або уряду. За рішенням Конституційного суду, законодавець не може ігнорувати пропозиції Комісії, якщо вони стосуються вживання мови. Прикметно, що держава опікується поширенням литовської мови не лише в управлінні, освіті, ЗМІ, книговидаванні тощо, а й у віртуальному просторі, зокрема дбає про програмне забезпечення литовською мовою. За словами голови Комісії Дайви Вайшнене, раніше литовський Office був дорожчий за англійський, але зараз ціна однакова, «усе, що кожен із нас бачить на робочому столі комп'ютера, буде литовською» [7]. Мова науки в Литві – англійська, литовська мова в цьому їй поступається. Аби запобігти сповільненню розвитку наукового стилю, держава заохочує литовських учених перекладати свої статті з англійської або писати двома мовами.

У протилежному напрямку розвиваються події в Білорусі. Л. Масенко відзначає, що на прикладі цієї країни можна побачити реальні наслідки законодавчого затвердження двомовності в ситуації нерівноправного становища дох мов [3, с. 19]. На початку державного будівництва незалежної Білорусі мовному питанню приділяли велику увагу. Був узятий курс на білорусизацію всього громадського життя, насамперед в системі освіти. Виразним свідченням характеру мовної політики тих часів є Закон про мови, за яким перехід усіх сфер громадського життя на державну білоруську мову повинен був зайняти 10 років. Однак не всі політичні діячі були готові до особистої відповідальності у справі побудови незалежної країни і не цілком усвідомлювали роль білоруської мови, мови титульної нації, в цьому процесі. Саме це, на думку науковців, уможливило відразу після перших президентських виборів проведення референдуму 1995 р., за результатами якого було прийнято рішення про запровадження двох державних мов. Відтоді фатично розпочалася тотальна русифікація, яку не зупинено й досі. У результаті невваженої

мовної політики у Білорусі склалася така ситуація: немає жодного білоруськомовного телеканалу, відсутня система вищої освіти державною білоруською мовою, кількість загальноосвітніх шкіл з білоруською мовою навчання становить усього 15 %. На підставі згаданих даних Міжнародна організація ЮНЕСКО занесла білоруську до переліку мов, що зникають. Нині, за свідченням відомої громадської діячки та науковця А. Анісім, мовне питання в Білорусі черговий раз загострилося у зв'язку з новою геополітичною ситуацією, коли під виглядом захисту прав російськомовних громадян відбулося захоплення Криму. Створений прецедент у найновішій історії, коли юридичні аспекти існування держави були проігноровані, а на перший план вийшли сумнівні ідеологічні установки, враховуючи 20-річне панування російської мови і денационалізації, був сприйнятий патріотами Белорусі як реальна загроза державному суверенітету. З огляду на інерцію нинішньої влади в питанні мовної політики, що несе для держави серйозну небезпеку, відбулося пробудження громадянського суспільства: з'являються курси з вивчення білоруської мови, активно почала використовуватися реклама білоруською мовою, створюються адмінсайти, гуртуються громадські активісти в Інтернеті [Анісім 6].

Стратегічним завданням курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є формування особистості, яка послуговатиметься державною мовою у своїй професійній і громадській діяльності. Решта завдань, декларованих у програмах із цієї дисципліни насправді є вторинними. Знання різноманітних аспектів спілкування, закономірностей функціонування мови, оволодіння навичками правильного усного й писемного мовлення нічого не варті, якщо фахівець не використовуватиме їх на практиці. Розгляду української мови як державної на заняттях зі згаданої дисципліни повинно відводитись достатньо часу. Він не має перетворюватись на сухий виклад фактів, цитування законів або ж агітаційну промову викладача. Тільки за умови активної участі студентів можна досягнути справжнього результату. Важливе значення має всебічне вивчення, обговорення в студентській аудиторії не лише власної історії та сучасних проблем функціонування мови, а й зарубіжного досвіду, який увиразнює проблеми в галузі мовної політики сучасної України, сприяє

віднайденню шляхів їхнього розв'язання та спонукає студентів свідомо ставитись до своєї мовленнєвої поведінки, послуговуватись українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анісім А. Беларуская мова як асноўны фактар захавання нацыі і незалежнасці краіны / Алена Анісім // Українське мовознавство: міжвід. наук. зб. – Вип. 45/1. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – С. 3–8.
2. Бевзюк Є. Мовне питання як модус чеського національного відродження (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) [Електронний ресурс] / Євген Бевзюк. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/JournALL/mo/mo_2012_21/17.pdf. – Перевірено: 12.12.2015.
3. Масенко Л. (У) мовна (У)країна: Популярне видання / Лариса Масенко. – К.: Темпора, 2007. – 88 с.
4. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
5. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії / Анатолій Погрібний. – К.: МЕДОБОРИ (ПП Мошак М. І.), 2002. – 72 с.
6. Широкова А. Г. Чешский язык / А. Г. Широкова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь; гл. ред. В. Н. Ярцева. – [2-е изд.] – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 581.
7. Як держава захищає мову. Досвід Литви [Електронний ресурс] Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/53955/Jak_derzhava_zahyshhaje_movu_Dosvid_Lytvy. – Перевірено: 12.12.2015.

Т. ЧУХЛИБ

Л. СКУРАТОВСКАЯ

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ СОСЕДНИХ ГОСУДАРСТВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье выяснена роль и основные направления рассмотрения языковой политики соседних государств на занятиях по украинскому языку в высшей школе для формирования языковой устойчивости будущих специалистов. Приведены те факты из истории и современной языковой ситуации Чехии, Литвы, Беларуси и других государств, которые будут побуждать студентов серьезно относиться к проблемам функционирования украинского языка как государственного.

Ключевые слова: языковая политика, государственный язык, преподавание украинского языка в вузах, языковая устойчивость.

T. CHUKHLIB

L. SKURATIVS'KA

LANGUAGE POLICY ISSUES OF NEIGHBOURING COUNTRIES IN UKRAINIAN CLASSES IN HIGH SCHOOL

The article defines the role and coverage of the main areas of language policy of neighbouring countries in Ukrainian classes in high school for the formation of future specialists language resistance.

The course «Ukrainian language (for professional purposes)» is intended not only to consolidate the previously formed properly coherent speech and writing skills, eliminate defects school education and present new theoretical information about language and the features of its functioning in the professional field, but above all to develop a conscious attitude to his own verbal behavior, the need for Ukrainian communication in all areas of life.

The most important in this aspect is one of the first topics of the course – «State language - the language of professional communication», review of which requires special attention of the teacher. The issue of language policy of other countries brings on a keen interest of students. They get opportunity from other positions to view the situation in their country and change their attitude to own verbal behavior. The subject of review may be facts of the past and modern linguistic/language problems. The long and thorny path to recognition passed many European languages (German, Slovak, Finnish, French, Czech,

etc.) In particular, Czech language experienced difficult times because the Czech Republic has been part of the Austrian Empire for a long time. Today, linguistic and cultural self-affirmation of the Czech nation became a model for other nations, which native language is limited in realization of their natural functions through the language impact of stronger neighbour. Equally important is the attention to modern language policy of other countries, especially those who previously experienced language and cultural oppression or still under the influence of powerful neighbours. Actual for Ukraine is the experience of Lithuania, Belarus and other countries.

Ukrainian language functions review as the state language doesn't have to become a dry statement of facts, laws citation or propaganda speech of the teacher. Only with the active participation of students real results can be achieved. The importance of comprehensive study, discussion of international experience, which emphasize problems in language policy of modern Ukraine, contribute to find ways of their solving and encourage students to consciously relate to their verbal behavior using Ukrainian language.